

İmmateryalizm ve Algı Perdesi Sorunu Bağlamında Tanrı, Ruh ve

Eşyanın Tabiatı Üzerine Bir İnceleme *

Berk Derinöz | <https://orcid.org/0000-0002-5957-1540>

berkderinoz@gmail.com

Ankara Üniversitesi | <https://ror.org/01wntqw50>

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye

Öz

Eşyanın tabiatı, nesnelerin tabiatı yahut genel olarak dünyanın tabiatı anlamına gelir. Bu dünyada bulunan herkes, kendisini eşyanın, yani şeylerin/nesnelerin ortasında bulur; hatta vücudu itibarıyla o şeylerden/nesnelere bir tanesidir. İnsanlık varoluşu beri eşyanın tabiatı konusu zihinleri kurcalamıştır. İlk filozofların düşüncelerini incelediğimizde, hepsinin eşyanın tabiatı konusunu töz kavramı üzerinden ele aldıklarını, tözü de maddi bir şey olarak tasavvur ettiklerini görürüz. Sonraki dönemlerde eşyanın tabiatının maddi olmadığını imleyen filozoflar olmuşsa da bunu imlemlerle değil açık açık dile getiren ilk filozof Berkeley olmuştur. Berkeley madde diye bir şeyin aslında olmadığını, bunun yersiz bir inançtan ibaret olduğunu savlar. Bunu gerçekleştirmesine olanak tanıyan ise felsefede algı perdesi sorunu olarak bilinen sorun olmuştur. Söz konusu sorunun temelinde ise Descartes'ın ortaya attığı birtakım argümanlar bulunmaktadır. Berkeley bu argümanları (Locke felsefesi dolayımında) kendisi için bir sıçrama tahtası olarak kullanarak kendi sistemini kurmuştur. Berkeley zihni, tıpkı Descartes'ın düşündüğü gibi, yani uzamı olmayan fakat düşünen, algılayan, bilen bir şey olarak kabul eder. Descartes zihnin varlığını maddenin varlığı ile açıklamaya kalkmanın yanlış olacağını iddia ediyordu, Berkeley de onunla hemfikirdir. Ancak Berkeley daha da ileri giderek maddenin varlığının bütünüyle zihnin varlığına indirgenebileceğini serdedir. Böylelikle eşyanın tabiatı konusunda yepyeni bir tutum ortaya koyar. Biz bu makalenin ilk bölümünde Berkeley'in eşyanın tabiatını 'gayrı-maddi' ile özdeşleştiren felsefesini ve algı perdesi sorununu ele alıp inceleyeceğiz. Makalenin ikinci bölümünde ise, bu minvalde, eşyanın tabiatı ile Tanrı ve ruh arasındaki ilişkiyi ele alıp inceleyeceğiz ve bu amaçla Descartes'ın res cogitans kavramı üzerinde de duracağız. Böylelikle "eşyanın tabiatı nedir?" sorusuna Berkeleyci perspektiften cevap vermeyi ve eşyanın tabiatı ile tanrı ve ruh arasındaki ilişkiye ışık tutmayı deneyeceğiz.

Anahtar Kelimeler

Felsefe, Tanrı, Ruh, Madde, İmmateryalizm, Eşyanın Tabiatı, Algı

Öne Çıkanlar

- Temelini algı perdesi sorununda bulan immateryalizm; tanrı, ruh ve eşyanın tabiatı ilişkisi konusunda çığır açan yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur.
- Berkeley'in vazettiği immateryalist felsefe, gerçekte madde diye bir şeyin varolmayıp yalnızca zihinlerin ve zihinlerdeki idelerin var olduğunu, bu minvalde maddenin pekâlâ hiç olarak nitelenebileceğini savlayan felsefedir.
- Temelini öznenin doğrudan doğruya nesnelerin kendilerini değil fakat yalnızca nesnelerin birer temsili durumundaki ideleri algılayabileceğini ve dolayısıyla bilginin idelerimizi aşamayacağını savunan temsili algı teorisinde bulan algı perdesi sorunu, özne ile

nesne arasına aşılmaz bir uçurum koyarak eşyanın tabiatını duysal olarak bilmeyi imkânsız kılmıştır.

- Berkeley, Descartes'ın cogito ergo sum'dan hareketle ulaştığı res cogitans (düşünen töz) kavramı üzerinden maddeye yüklenen/atfedilen tüm nitelikleri algıda (idede) toplayarak evreni zihne içkin kılmış ve hakkında hiçbir şey bilmediğimiz maddi tözün (Ockhamlı'nın usturası ilkesi minvalinde) gereksiz bir fazlalık olduğunu saptamıştır.
- Berkeley'e göre var olmak algılanmış olmaktır fakat biz her an her şeyi algılayamayacağımıza, algımız her an her şeyi kuşatamayacağına göre; her an her yerde hazır ve nazır (omnipresent) ve sonsuz bir Tin'in (Tanrı'nın) var olması gerekmektedir.
- Nesnelere (eşya) idelere indirgenir ve bütün nesnelere devamlı olarak algılayan (yani evrenin devamlılığını sağlayan) zihnin Tanrı'nın zihni olduğu ikrar edilirse; eşyanın madde dolayımında değil (tıpkı vahdet-i vücud'taki gibi) doğrudan doğruya Tanrı'nın zatıyla/zihniyle kaim olduğu anlaşılmış olur.

Atıf Bilgisi

Derinöz, Berk. "İmmateryalizm ve Algı Perdesi Sorunu Bağlamında Tanrı, Ruh ve Eşyanın Tabiatı Üzerine Bir İnceleme". *EskiYeni* 48 (Mart 2023), 79-93.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1221323>

Geliş Tarihi	19 Aralık 2022
Kabul Tarihi	21 Mart 2023
Yayın Tarihi	28 Mart 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: İki İç Hakem (Editörler – Yayın Kurulu Üyeleri) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik + Şeffaf Hakemlik Modeli Hakem raporları, makale ile birlikte yayımlanır. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/page/13397
Etik	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	eskiyenedergi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr
Etik Beyan	* Bu çalışma Ankara Üniversitesi'nde Işıl Bayar Bravo danışmanlığında 2016 tarihinde tamamladığımız "Etkileşim Sorunu ve Kartezyen Paradigma Zemininde Töz Düalizminin Bir Eleştirisi" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

An Investigation on God, Spirit and the Nature of Things in the Context of Immaterialism and the Veil of Perception Problem *

Berk Derinöz | <https://orcid.org/0000-0002-5957-1540>
berkderinoz@gmail.com

Ankara University | <https://ror.org/01wntqw50>

Faculty of Language, History and Geography, Department of Philosophy, Ankara, Türkiye

Abstract

The nature of things means the nature of objects, or the nature of the world in general. Everyone in this world finds himself in the middle of things; in fact, he is one of them in terms of his body. Since the existence of humanity, the nature of things has occupied the minds. The first philosophers discussed the nature of things through the concept of substance, and they conceived it as a material thing. Although there were philosophers in the following periods who implied that the nature of things was not material, Berkeley was the first philosopher to express this openly, not implicitly. Berkeley argues that there is no matter, it is just an unfounded belief. What allowed him to do this was the veil of perception problem. Based on the problem, there are some arguments put forward by Descartes. Berkeley established his system, using these arguments as a springboard for himself (through Locke's philosophy). Berkeley considers the mind, just as Descartes thought, that is, something that does not have space but thinks, perceives, knows. Descartes claimed that it would be wrong to try to explain the existence of the mind with the existence of matter. Berkeley agrees with him on this. But Berkeley goes further and argues that the existence of matter can be reduced entirely to the existence of mind. Thus, he reveals a whole new attitude towards the nature of things. In the first part of this study, we will examine Berkeley's immaterialist philosophy, and the veil of perception problem. In the second part, we will examine the relationship between the nature of things and God and soul, and we will also dwell on Descartes' concept of *res cogitans* for this purpose. Thus, we will try to answer the question "What is the nature of things?" from Berkeley's perspective and to shed light on the nature of things and the relationship between it and god and soul.

Keywords

Philosophy, God, Soul, Matter, Immaterialism, the Nature of Things, Perception

Highlights

- Immaterialism, which finds its basis in the veil of perception problem; introduced a groundbreaking new approach to the subject of relationship between God, soul and the nature of things.
- The immaterialist philosophy preached by Berkeley is the philosophy that asserts that there is no such thing as matter in reality, only minds and ideas in minds, and that matter can certainly be described as nothing.
- The veil of perception problem, which finds its basis in the representative theory of perception, which argues that the subject can perceive not the objects themselves, but only the ideas that are representations of the objects, and therefore our knowledge cannot exceed our ideas, has made it impossible to know the nature of things sensorially by placing an insurmountable chasm between the subject and the object.

- Berkeley, through the concept of *res cogitans* (thinking substance) that Descartes reached from the *cogito ergo sum*, gathered all the qualities attributed/ascribed to matter in perception (idea), and made the universe immanent to the mind, established that the material substance, about which we know nothing, (in the context of the principle of Ockham's razor) is an unnecessary redundancy.
- According to Berkeley, to exist is to be perceived; but since we cannot perceive everything at any moment, and since our perception cannot encompass everything at any moment; there must be an omnipresent and infinite Spirit (God).
- If objects (things) are reduced to ideas, and it is acknowledged that the mind that constantly perceives all objects (that is, ensures the continuity of the universe) is the mind of God; it is understood that things do not exist through matter, but (just as in *Wahdat al-Wujūd*) directly with God's essence/mind.

Citation

Derinoz, Berk. "An Investigation on God, Spirit and the Nature of Things in the Context of Immaterialism and the Veil of Perception Problem". *Eskiyeni* 48 (March 2023), 79-93.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1221323>

Date of submission	19 December 2022
Date of acceptance	21 March 2023
Date of publication	28 March 2023
Reviewers	Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) Double anonymized - Two External
Review reports	Double-blind + Transparent Peer Review The reviewers' reports and the authors' responses to the reviewers are published alongside the article. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/page/13397
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Complaints	eskiyenidergi@gmail.com
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 . https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/
Ethical Statement	* This article is extracted from my master thesis entitled "Interaction problem and a critique of substance dualism on the basis of the Cartesian paradigm", supervised by Işıl Bayar Bravo (Ankara University, Ankara, Türkiye, 2016).

Giriş

Eşyanın tabiatının neliği meselesi, tözün neliği meselesinden bağımsız olarak ele alınmaz. Bu da meselenin hem ontolojik hem epistemolojik yönden tahlil edilmesini zorunlu kılar. Modern felsefenin kurucu isimlerinden Descartes, felsefi gelenekte ontoloji ile epistemoloji arasındaki öncelik-sonralık ilişkisini tersine çevirmiş; ilk "nedir?" sorusu artık dışarıdan içeriye kavramaya çalışan değil, içeriden dışarıya kavramaya çalışan bir soru haline gelmiştir. Bu ise felsefede bir devrimi ifade etmektedir. Descartes'ın getirdiği tutum değişikliği sonraki filozofların çalışmalarına da damga vurmuştur. Berkeley'de bunun açık ve çarpıcı bir örneğini görürüz. Varlık yahut hakikat, içeriden dışarıya kavranılmaya çalışıldıkta; ruh maddeden hareketle değil madde ruhtan hareketle, ide nesneden hareketle değil nesne ideden hareketle anlaşılmaya (yahut tesis edilmeye) çalışılır. Berkeley'in bu noktada keşfettiği, kendinden öncekilerin (burunlarının ucunda olmasına rağmen) görmediği yahut kendilerini görmemeye koşullandırdıkları hakikat; bizi maddenin yahut (maddi) nesnenin var olduğunu varsaymaya iten sebep; bilgi, bilgelik yahut soğukkanlı tefekkür değil, fakat alışkanlığa dayalı temelsiz bir inançtır. Bu da Tanrı, ruh ve eşyanın tabiatı konusundaki yaklaşımımızı bambaşka bir düzleme yerleştirir.

1. İmmateryalizm ve Algı Perdesi Sorunu

Berkeley'in vazettiği yaklaşım olarak immateryalizm, maddenin yahut maddi nesnelerin gerçekten var olmayıp sadece zihinlerin ve zihinlerdeki idelerin var olduğunu savlayan idealist öğretilerdir. Buna göre fiziksel dünyanın algılanmaktan başka bir varlığı yoktur, nitekim tamamen zihne tabidir. Deneyci bir filozof olan Berkeley bizim duyu deneyimlerimizin ötesinde kalan herhangi bir şeye dair bir kavrayışımızın olamayacağını serdeder. Buna göre bizim deneyimlediğimiz yegâne şey idelerimizdir, dolayısıyla maddi töze ilişkin bir kavrayışımız yoktur ve olamaz. Binaenaleyh Berkeley'e göre maddi bir töz yahut maddi şeyler olduğu hipotezi tamamen boştur; ancak tek bir gerçek töz olabilir, bu da zihinsel tözdür. Peki fiziksel nesnelere nedir o halde? Berkeley buna zekice bir yanıt verir: Fiziksel nesnelere, deneyimle verilen idelerin ardındaki bir çeşit gizemli varlık değil, fakat deneyimle verilen idelerin bir bileşimi yahut toplamıdır.¹ Böylelikle Berkeley için varolmak demek algılanmış olmak demektir. Berkeley algımız tarafından bize yalnızca idelerin verildiğini, maddi bir kendiliğin bilgisine sahip olmadığımızı ifade eder. Öyle ise bilgiyi temele alarak konuşursak şu vargı kaçınılmazdır: Evreni ve onun içinde yer alan tüm duyulur şeyleri kuran, yaratan, meydana getiren ve ayakta tutan şey ancak ve ancak zihindir. Nitekim Berkeley şöyle der:

Doğrusu insanların evlerin, dağların, ırmakların, kısacası tüm duyulur nesnelere anlık tarafından algılanmaktan ayrı doğal ya da gerçek bir varoluşlarının olduğu gibi bir sanıya kapılmaları çok şaşırtıcı. [...] Bu sözü edilen nesnelere duyuluyla algıladığımız şeylerden başka ne olabilirler? Kendi idealarımızdan ve duyumlarımızdan başka neyi algıladığınız ki? Bunlardan herhangi birinin, ya da bunların herhangi bir katışımının [kombinasyonunun] algılanmadan varolması açık bir tutarsızlık değil midir?²

Berkeley başyapıtının ilk 5 fragmanında özetle şunları söyler: Nesnenin uzamsal, şekilsel, renksel, devinimsel, dokunsal, işitsel, kokusal, tatsal tüm özelliklerini zihnimde

¹ Stephen Law, *Büyük Filozoflar*, çev. Feza Çakır (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2014), 117.

² George Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, çev. Halil Turan (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998), 37.

bilirim, zihnimle bilirim, zihnim olmadan bilemem. Bir nesne, duyularıma verilmiş tüm bu özelliklerin, bu özelliklere karşılık gelen tüm idelerin bir bütünüdür, bir derlemesidir, zihnimdeki bir ideler kombinasyonudur. Öte yandan zihin olmaksızın ne imgelemimiz ne düşüncelerimiz ne de idelerimiz varolacaktır. Şu hâlde nesne ancak algılayan öznenin zihninde var olur. Hülâsa nesnenin varlığı algılanmaktır, nesnenin varlığı ile algılanması bir ve aynı şeydir. Çünkü nesne dediğim şey, algımdaki idelerden müteşekkildir.³ Nesne idelerden oluşur, bu idelerin arasında ise zihinden bağımsız herhangi bir şeyin (yani madde diye bir şeyin) izine bile rastlanmaz. Belirtmek gerekir ki; Berkeley, öncüsü addettiği Locke'un öznenin dolaylı olarak ancak kendi idelerini bilebileceği savından hareketle bu varlığa ulaşmıştır. Berkeley'e göre; bizde duyular uyandıran şey olarak maddeyi "ne olduğunu bilmediğimiz şey" şeklinde tanımlayan Locke, idelerin dolaylı olarak bilebileceğimiz yegane şeyler olmasından hareketle; idelerden bu idelerin maddi nedenlerine yapılacak her türlü çıkarımın tamamen şüpheli ve yersiz, madde kavramının ise bizatihi muğlak olduğunu ortaya koymuştur.⁴ Gelgelelim, maddeyi "ne olduğunu bilmediğimiz şey" olarak tanımlamış, yani tözün ne olduğunu bilemeyeceğimizi ifade etmiş olmasına rağmen gene de Locke; devim, büyüklük, sayı ve şekil gibi bazı özelliklerin nesnenin kendisinde bizatihi bulunduğu öne sürmüştür:

Katı parçalarının, oylum, şekil, sayı, durum ve devim ya da durgunluğu. Bunlar, biz algılasak da algılamasak da cisimdedirler ve bizim gözlemleyebileceğimiz boyut-taysalar, bunlar yoluyla, yapay şeylerde açıkça görüldüğü gibi, cismin, kendinde olduğu biçimiyle bir idesini edinebiliriz.⁵

Locke'a göre dünyadaki nesnelere duyularımızı işler ve zihnimizde idelere yol açarlar. Bu ideler, fiziksel nesnelere zihnimizde temsil ederler. Nitekim biz dünyadaki nesnelere ancak dolaylı olarak, ideler aracılığı ile algılayabiliriz. Önemli olan bir diğer husus da şudur ki: Locke'a göre ideler birincil ve ikincil olarak ikiye ayrılır. Devim, sayı, şekil ve büyüklük gibi nitelikler, Locke'a göre birincil niteliklerdir; yani bunlar nesnenin kendisinde olan ve nesnenin kendisinden ayrılmaz olan niteliklerdir. Bunlar olmadığında nesnelere de olamaz. Velhasıl bunlar bir nesneyi nesne yapan niteliklerdir, bunlar olmadan hiçbir şey nesne adını alamaz. Bu nedenle Locke'a göre bunlara gerçek nitelikler denebilir zira nesnelere gerçekten vardır bunlar. Buna karşın, bir de Locke'un ikincil adını verdiği nitelikler vardır ki, bunlar nesnede bizatihi bulunmayan, nesnelere birincil niteliklerinin duyu organları üzerinde yarattığı tesirler neticesinde algılarımızda ortaya çıkan niteliklerdir. Renkler, sesler, tatlar, kokular; bunların hepsi ikincil niteliklerdir. Bunların bizatihi bir varlığı yoktur, yani gerçek bir varlığı yoktur. Bu da demek oluyor ki ben bir kartopuna baktığım zaman, benim zihnimdeki renk idesi (yani beyazlık idesi) kartopunda gerçekten içerilmez, fakat şekil ve büyüklük idesi kartopunda gerçekten içerilir.⁶ Locke'un tasavvuru bu yöndedir. Dolayısıyla birincil nitelikler söz konusu olduğunda zihnimdeki ideler yahut görüntüler yanıltıcı değildir. Ancak renk, ses, koku, tat gibi ikincil nitelikler söz konusu olduğunda; zihnimdeki ideler yahut görüntüler yanıltıcıdır. Bir meyvenin rengine ya da tadına ilişkin benim görüşüm ve/veya benim algım farklı

³ Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, 35-38.

⁴ Ahmet Cevizci, *Bilgi Felsefesi* (Ankara: Say Yayınları, 2010), 166.

⁵ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıcadıroğlu (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2004) 127.

⁶ Gary Hayden, *Büyük Filozofların Tuhaf Fikirleri*, çev. Nail Bezel (İstanbul: Omega Yayınları, 2013), 48-49.

olabilir. Zira dış dünyadaki her şey, en nihayetinde, boşlukta salınıp duran minik parçacıklardan ibarettir.⁷

Birincil Niteliklerin ideleri Benzerliklerdir, ikinciller değildir. Bundan, cisimlerin birincil niteliklerinin idelerinin onların benzerleri olduğu ve bunların biçimlerinin cisimlerin kendilerinde gerçekten olduğu; ama ikincil niteliklerin bizde ürettikleri idelerle benzerliklerinin olmadığı sonucunu çıkarmanın kolay olduğunu sanıyorum. Cisimlerin kendilerinde bizim idelerimize benzeyen bir şey yoktur. Onlar, bizim kendileriyle belirlediğimiz cisimlerde, yalnızca bizdeki duyuları üreten güçlerdir ve idedeki tatlı, mavi ya da sıcak, bu adları verdiği-
miz cisimlerin duyulmaz parçalarının oylum, şekil ya da devimidir.⁸

Locke'un -yukarıdaki alıntıda da bahsi geçen- benzerlik savı Berkeley tarafından kati suretle reddedilir. Locke'a göre eğer görececek gözler, işitecek kulaklar, koku alacak burunlar ve tat alacak diller olmasaydı, o durumda bütün renkler, sesler, kokular ve tatlar, bizim onları düşündüğümüz anlamda, yok olur giderlerdi ve kendi nedenlerine indirgenirlerdi.⁹ İşte Berkeley, Locke'un ikincil nitelikler için söylediği her şeyin aslında birincil nitelikler için de geçerli olduğunu savlamaktadır: İkincil nitelikler nasıl ki özsel olarak nesnenin kendisine ait değilse, birincil nitelikler de özsel olarak nesnenin kendisine ait değildir, onlar da aslında zihin tarafından (son tahlilde de Tanrı'nın zihni tarafından) ayakta tutulmaktadır. Dolayısıyla birincil nitelikler Berkeley için; en az ikincil nitelikler kadar öznel, özneye bağlıdır. Zira ona göre birincil niteliklerin yalnızca zihinde var olduğuna dair ortaya konan tüm deliller; ikincil niteliklere de aynen uygulanabilir, onlar için de aynen geçerlidir.¹⁰ Hülâsa onun iddiası birincil nitelikler ve ikincil nitelikler ayrımının tamamen yanlış ve yersiz olduğudur:

Betinin, devininim ve diğer birincil ya da özgün niteliklerin düşünmeyen tözlerde zihin olmaksızın var olduğunu ileri sürenler aynı zamanda renk, ses, sıcak ve soğuk gibi ikincil niteliklerin zihin olmaksızın varolamayacaklarını da kabul ediyorlar. Söylediklerine göre ikincil nitelikler özdek parçacıkları arasındaki büyüklük, doku ve devininim farklarına bağlı olarak ortaya çıkan ve yalnızca zihinde varolan duyumlardır. Bunu ayrıksız tanımlayabilecekleri, kuşku duyulamayacak bir doğruluk sayarlar. İmdi, eğer bu özgün niteliklerin diğer duyulur niteliklerle ayrılmayacak bir biçimde birleşmiş oldukları, diğer duyulur niteliklerden düşünceye bile soyutlanamayacakları kesinse, yalnızca zihinde var oldukları sonucuna kolayca varılır.¹¹

Şayet birincil nitelikler ile ikincil nitelikler, birbirlerinden ayrılmalrı mümkün olmayacak bir biçimde birleşmiş durumdaysa; bunları birbirlerinden düşünceye bile soyutlamak mümkün değilse; Berkeley'e göre, ikincil nitelikler ile birincil nitelikler arasındaki ayrım zaten kendiliğinden boşa çıkmış olur. Berkeley bunu çeşitli argümanlar ile ortaya koyar. Mesela bir nesnenin uzamıyla devimini, (geriye kalan) diğer bütün duyulur nitelikleri ondan soyutlayarak düşünmeye kalkarsak; o zaman böyle bir nesneyi düşünemeyeceğimizi, onu tasavvur etmeye gücümüzün yetmeyeceğini göreceğimizi savlar. Fakat ne zaman ki bu nesneye, sadece zihinde var olduğu kabul edilen bir ikincil nitelik olarak

⁷ Law, *Büyük Filozoflar*, 93.

⁸ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 123-124.

⁹ Hayden, *Büyük Filozofların Tuhaf Fikirleri*, 49.

¹⁰ Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, 40-44.

¹¹ Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, 41.

rengi yüklersem, işte ancak o zaman bu nesneyi tasavvur edebilirim. Nitekim ikincil niteliklerden soyutlanmış olan birincil nitelikler kavranabilir şeyler değildirler.¹² Hülasa birincil ve ikincil diye birbirinden ayrılan tüm nitelikler, aslında, adeta zincirle bağlanmışçasına birbirine bağlıdırlar. Bunların bir kısmı atılırsa diğer kısmı da atılmış olur. Bütün bu niteliklerin, nihayetinde zihinde varolan ideler oldukları bir kez anlaşıldıktan sonra, bunların algılamayan bir tözde varolamayacakları aşikâr olur. Böylece Berkeley, Locke'un birincil niteliklerin nesnenin kendisinde olduğu yönündeki iddiasını temelden reddetmiş olur; bu ise tam da ondan ayrılmaya ve kendi felsefesini kurmaya başladığı noktadır. Locke ile Berkeley bu noktada birbirlerinden tamamen ayrılmalarına rağmen gene de iki felsefe arasında yakın bir ilişki vardır. Bu ilişki ise şu şekilde kurulur: Locke'a göre biz nesnelere kendilerini değil fakat onların zihindeki izdüşümleri olan ideleri algılar, ideleri biliriz. İşte Locke'un bu savından hareketle, Berkeley de insanın bildiği evrenin nesnelere değil idelerden meydana geldiğini ve bu idelerin de algılanmaktan başka bir varlığı olmadığını bildirir. Böylelikle evren bir algı evrenine dönüşmüş, yani zihne-içkin hale gelmiştir. Algımızı aşmamız -yani nesneyi zihnin dolayımından bağımsız bir şekilde bilmemiz- söz konusu olmadığına göre, idelere kaynaklık ettiği yahut idelerin asılları olduğu söylenen bu nesnelere varlığına dair bir bilgi yoktur. Zira algımızdaki ide ile bu ideye kaynaklık ettiği iddia edilen nesne arasında aşılmaz bir duvar yahut sonsuz bir uçurum bulunmaktadır. Buna felsefede algı perdesi sorunu denmektedir. Bu sorun ise temelini Locke tarafından savunulan temsili algı teorisinde bulmaktadır ve onun şu sözleri bu sorunu izhar etmektedir:

Bütün Bilgimiz İdelerimizde Toplanır. Zihnin, bütün düşünce ve uslamalarının dolaysız nesnelere olarak gözlemlediği ya da gözlemleyebildiği şeyler yalnızca kendi ideleri olduğundan, bütün bilgimizin onların çevresinde döneceği açıktır.¹³

Locke açıkça belirtir ki bilgimiz idelerimizi aşamaz.¹⁴ İdeler ise hiçbir suretle nesnelere kendileri değildirler. Demek ki ideler ancak nesnelere birer temsili olabilirler. Nitekim Locke'un savunmakta olduğu bu temsili algı teorisine göre insan dış dünyayı doğrudan doğruya algılayamaz: Biz beş duyumuz vasıtasıyla dünyayla bağlantı kurarız. Ancak bu bağlantı doğrudan, açık bir pencereden dışarıya bakmak gibi değildir. İdeler birer temsil olarak, zihinsel birer imge veya simge olarak bizimle dış dünya arasında dururlar.¹⁵ Temsili algı teorisine ile ilgili endişe verici olan şey, dış dünyadaki fiziksel gerçekliği kavrama hususunda duyularımızın güvenilir bir rehber olma hüviyetini kaybetmesidir. Biz fiziksel gerçekliği doğrudan doğruya deneyimleyemez ve onunla idelerimiz arasında bir örtüşme olup olmadığını saptayamaz isek, böyle bir gerçekliğin gerçekten var olup olmadığı konusunda bir hükme varamayız demektir. Mamafih ideler, fiziksel gerçekliğin algılanması için birer vasıta olmaktan ziyade; aşılmaz bir perde ve/veya arkasını asla göremeyeceğimiz bir bariyer teşkil eder, böylelikle de dış dünya ile bağlantımızı kesmiş olur. İşte algı perdesi sorunu olarak adlandırılmış olan durum kısaca budur.¹⁶ Dış dünyanın birer temsili durumundaki ideler, benimle dış dünya arasında bir boşluk koyar. Gerçekliği

¹² Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, 41-42.

¹³ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 356.

¹⁴ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 369.

¹⁵ Law, *Büyük Filozoflar*, 90.

¹⁶ Law, *Büyük Filozoflar*, 107-108

gerçekten bilip bilmediğimize dair tüm kuşkular işte bu boşlukta kök salar. Kuşkuyu alt etmenin yegâne yolu, perdeyi yırtmak ve gözlemci ile dış dünya arasında doğrudan bağlantı sağlamaktır, ne var ki bu mümkün değildir.¹⁷ Bu sorunun ortaya çıkardığı karışıklık veya belirsizliği daha iyi anlayabilmemiz için Locke'un kullanmış olduğu meşhur bir imgeye başvurabiliriz. Locke, insan zihninin, dışarıdan ışık almayacak şekilde tasarlanmış karanlık bir odaya benzediğini öne sürmüştür. Bu odaya yalnızca küçük bir aralıktan bir takım görüntüler düşer, biz bu görüntülere bakarak dışarıdaki şeylerin neye benzediği çıkarsamaya çalışırız:

Karanlık odaya ışığın girebildiği pencereler, benim düşünceme göre, anlık, ışığa tümüyle kapalı olup yalnızca dışarıdaki görülebilir benzerlikleri ya da dışarıdaki şeylerin idelerini içeri bırakan küçük bir aralığı bulunan bir odacıktan çok farklı değildir. Böyle bir karanlık odada çizilen resimler, gerektiğinde kullanılmak üzere düzenli biçimde orada tutulsaydı, bu bütün görme nesnelere ve onların ideleriyle ilgili olarak insan anlığına çok benzerdi.¹⁸

Temsili algı teorisine klasik açıklamasını veren Locke'tur. Ancak belirtmek gerekir ki temsili algı modeli onunla başlamış değildir. Mamafih kimi zaman bu modelden, biraz da küçümseme maksadıyla, kartezyen tiyatro olarak da söz edilir; nitekim Locke'un savlarının kökü kartezyen felsefeye kadar uzanmaktadır.¹⁹ Peki temsili algı modeli ile Descartes arasındaki bu bağlantı nasıl kurulmaktadır? Evvela Descartes, açık ve seçik olarak kavradığı şeyin, şeylerin kendileri değil de şeylerin zihne yansıyan ideleri olduğunu; yani aslında "yeri, göğü ve yıldızları" değil fakat "yerin, göğün ve yıldızların idelerini" görmekte olduğunu belirtmişti.²⁰ Locke'un söylediği de zaten buydu. Fakat buna ilaveten Descartes (sonradan maddi nesnelere varlığını kanıtlama çabasına girişmiş olsa da), kafasındaki idelerin, zihnin dışındaki bazı şeylerden türeyip türemediğini bilmediğini, yalnızca buna dair bir inancı olduğunu ifade eder. Binaenaleyh Descartes, eğer şimdiye dek, dışarıda, kendi zihninden ayrı veya farklı şeyler olduğuna ve bu şeylerin duyu organları vasıtasıyla ona kendi idelerini gönderdiklerine veya suretlerini onun zihnine naksettiklerine inanmış ise; bunun iyi düşünülüp taşınmış bir yargıya değil, yalnızca kör ve cüretkâr bir itkiye dayandığını ikrar eder.²¹

2. Tanrı, Ruh ve Eşyanın Tabiatı

Descartes ve Locke'tan, insan zihninin maddi nesnelere ancak idelerin dolayımında bilebileceği kabulünü miras almış olan Berkeley de maddi nesnelere bizzat kendilerinin asla bilinmeyeceğini görmüş; maddeyi atmaktan, onu hiçe indirgemekten ancak sevinç duymuştur.²² Descartes ve Locke, nihayetinde, Tanrı'nın maddi nesnelere yarattığını, bunların duyumlarımız üzerinde etki bıraktığını ve böylece zihnimizde ideler yarattığını iddia ettiler. Ama Berkeley denkleminden maddenin çıkarılması durumunda hiçbir şeyin

¹⁷ Ben Dupré, *Gerçekten Bilmeniz Gereken 50 Felsefe Fikri*, çev. Elif Göktepe (İstanbul: Domingo Yayınevi, 2014), 12-13.

¹⁸ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 142.

¹⁹ Dupré, *50 Felsefe Fikri*, 12-13.

²⁰ René Descartes, *İlk Felsefe Hakkında Meditasyonlar*, çev. İsmet Birkan (Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2007), 32.

²¹ Descartes, *Meditasyonlar*, 35-36.

²² Cevizci, *Bilgi Felsefesi*, 171.

değişmeyeceğini görmüştür. Nitekim (Hylas'ın ağzından) madde diye bir şey dünyada hiç var olmasa dahi, içindeki her şeyle birlikte bütün bu evreni yine şimdi olduğu gibi algılıyor olacağımızdan hiç kuşku duymadığını söyler.²³ Tanrı'nın madde diye ne idüğü belirsiz bir şey yaratmaya ve ideleri de bize onun üzerinden dolaylı olarak vermeye ihtiyacı yoktur, velhasıl madde hiçbir amaca hizmet etmez, bütünüyle gereksiz bir şeydir, son tahlilde bir hiçtir. Dolayısıyla maddenin (maddi nesnelere) varlığına inanmak; Tanrı'nın hiçbir neden veya gerekçe yokken, tamamen yararsız, hizmet ettiği hiçbir amaç olmayan sayısız varlık yarattığını varsaymak demektir.²⁴ Sonuçta bu maddi nesnelere Ockham'ın usturası ilkesi gereği bir fazlalık durumuna düşecektir. Bunların bir işlevi yoksa ve bunlar bildiğimiz değil inandığımız şeylerse, neden var olduklarını varsayalım? Gördük ki nesnelere bilmediğimizi, onlara yalnızca inandığımızı, Berkeley'den önce Descartes belirtir. Birinci meditasyonda; her şeye gücü yeten Tanrı'nın, hiçbir dünya, hiçbir gök, hiçbir yer, hiçbir şekil veya hiçbir uzamlı cisim yaratmamış olup, yalnızca bizim bu şeylerin idelelerine sahip olmamamızı sağlayacak biçimde davrandığından kuşkulandığını söyler.²⁵ Hülasa maddi nesnelere varlığının bir bilgi değil inanç konusu olduğunu ilk ikrar eden odur, nitekim şöyle der:

Küçükliğümüzden beri, yani yaşamımızın başlangıcından bu yana duyduğumuz şeylerin düşüncemizden dışarıda bir varlıkları olduğuna ve onlardan edindiğimiz duyum ya da fikirlere tam tamına benzer bulduklarına inanmıştık.²⁶

Descartes'tan sonra Berkeley de maddenin bilginin konusu değil fakat inancın konusu olduğu savını işler. "Hylas ile Philonous Arasında Üç Konuşma"da, Hylas, aksi kanıtlanana dek maddeye inanmaya devam edeceğini ve o vakte kadar da inancından dönmemekte kararlı olduğunu belirtir. Buna mukabil Philonous da konunun dönüp dolaşıp sonunda inanca gelmesi karşısında duyduğu şaşkınlığı dile getirir.²⁷ Aslında konunun dönüp dolaşıp da inanca gelmiş olmasının temelinde algı perdesi sorunu vardır, bunun temelinde ise kartezyen cogito ve dolayısıyla res cogitans vardır. Bu nokta, Berkeley'in felsefesini anlamak bakımından oldukça önemlidir. Zira Berkeley'in maddenin varlığını hiçe indirgeyebilmesini, yani aslında madde diye bir şeyin olmadığını savlayabilmesini mümkün kılan şey, en nihayetinde, Descartes'ın res cogitans kavramıdır. Res cogitans kavramı sayesinde; maddeyi madde yapan temel nitelik (yani uzam) maddeden soyutlanır ve zihinsel bir gerçekliğe (yani bir ideye) indirgenir. Peki Descartes res cogitans kavramına nasıl ulaşmıştır? Descartes'a göre gerçeği arayan kişinin, hayatında bir kez olsun, gücü yettiği ölçüde her şeyden kuşku duyması icap eder.²⁸ Bu, Descartesçı kuşku yönteminin temelini oluşturur. Bu yöntem bize bir başlangıç sunmaktadır: Zira zihinsel yaşantı esnasında, bu yaşantı üzerine yalın refleksiyondaki yaşantının varlığından kuşku duyulamaz. Dolayısıyla cogitatio ilk mutlak verilmişliktir.²⁹ Bunu yöntemsel kuşku sayesinde kavrarım. Yöntemsel kuşku sürecindeki usullama ise şu şekilde gerçekleşir: Descartes

²³ George Berkeley, *Hylas İle Philonous Arasında Üç Konuşma*, çev. K. Sahir Sel (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1984), 80.

²⁴ Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, 46-47.

²⁵ Descartes, *Meditasyonlar*, 18.

²⁶ René Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mesut Akın (İstanbul: Say Yayınları, 2007), 91.

²⁷ Berkeley, *Üç Konuşma*, 56.

²⁸ Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, 49.

²⁹ Edmund Husserl, *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, çev. Harun Tepe (Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2010), 2.

belleğinin yalanla dolu olduğunu ve gördüğü her şeyin aslında yanlış olduğunu varsayar: Uzam, devinim, biçim, cisim ve yer gibi şeylerin yalnızca kendi zihninin uydurmaları olduğunu kabul eder. Hiçbir duyu yetisine ve hatta bir bedene bile sahip olmadığına; bütün dünyada hiçbir şey, hiçbir yer, hiçbir gök, hiçbir ruh veya hiçbir beden olmadığına kendisini inandırır. Bu durumda bizzat kendisinin de var olmadığına inanmış olup olmadığını, yani kendisinin bir şey olup olmadığını sorgular. Bu noktada ona malum olur ki; kendisini herhangi bir şeye inandırmışsa yahut herhangi bir şey düşünmüşse, bu kaçınılmaz olarak kendisinin var olduğu anlamına gelecektir.³⁰ Zira var olmasaydık kuşku duyamazdık, edinebileceğimiz ilk doğru bilgi budur. Kendisinden en ufak bir kuşku duyabileceğimiz her şeyi yanlış görüp reddedebilir ne Tanrı ne yer ne gök ne de bir bedenimizin olmadığını kolayca kabul edebilir; fakat her şeyi yadsır ve her şeyden kuşku duyarken, bizzat kendimizin var olmadığını varsayamayız. Zira düşünen şeyin, düşünürken gerçekten var olmadığını tasavvur etmek o denli aykırıdır ki, en şaşılası varsayımların içine gömülmüş olsak bile "düşünüyorum, öyleyse varım" sonucunun doğru olduğunu kabul etmekten kendimizi alıkoyamayız.³¹ İşte böylece Descartes, felsefe tarihinin hiç kuşkusuz en ünlü (ve etkili) düşüncesine ulaşmıştır.³² Bunu da kısa ve öz olarak şu şekilde ifade etmiştir:

Her şeyin yanlış olduğunu düşünmeye çalışırken, düşünen ben diye bir şey olması gerektiğini fark ettim. Ve şu gerçeğin farkına vardım: "Düşünüyorum, öyleyse varım."³³

Descartes'ın yöntemsiz kuşkusu, cogitoyu ilk mutlak verilmişlik olarak saptarken; uzam, cisim, devim, şekil gibi birincil niteliklerin hepsini yadsımış, böylelikle zihni bunların hepsinden ayrı ve bağımsız bir realite kılmıştır.³⁴ Böylelikle Descartes cogito üzerinden; maddi ve uzamsal unsur, vasıf ya da imlemlerden tamamen arınmış bir zihin/ruh tasavvur eder. Zihin/ruh uzamdan tamamen bağımsız bir varlık olarak mülhaza edilebileceği için, zihnin özü de uzamsız olmuş olur. Buradan da res cogitans (düşünen töz) ve res extensa (uzamlı/yayımlı töz) ayırımına varılır. Bu suretle Descartes varlığı tinsel/uzamsız ve maddi/uzamlı olarak ikiye bölmüş olur ki kartezyen düalizmin temeli de bu noktada atılır. Bu noktada belirtmek icap eder ki: Berkeley kendi ruh/zihin tanımını veya anlayışını tamamen Descartes'a borçludur. Ona göre zihin, ruh veya tin; uzamı olmayan, uzamda yer tutmayan, bir şekli veya hareketi olmayan, bölünemeyen bir şeydir; yalnızca düşünür ve algılar.³⁵ Bu minvalde Berkeley için zihin veya ruh aslında res cogitans'tan başka bir şey değildir. Berkeley idealizmini daha en başından meşru ve mümkün kılan temel (ilke) de budur. Bu olmadan immateryalizm de olmaz. Bu minvalde Schopenhauer; Berkeley, her ne kadar Locke'un bilgisiyle gelmiş olsa da Descartes'ın gittiği aynı yolu takip ederek daha da ileri gitmiş ve asıl idealizme ulaşmış, yani hakiki idealizmin mucidi olmuştur der. Zira Berkeley anlamıştı ki dünyaya bilen öznenen veya tasavvurdan bağımsız bir varoluş atfetmek yanlıştır. Schopenhauer, bu derin ve doğru kavrayışın,

³⁰ Descartes, *Meditasyonlar*, 21-22.

³¹ Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, 53-54.

³² Dupré, *50 Felsefe Fikri*, 16.

³³ René Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*. çev. K. Sahit Sel (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2010), 33.

³⁴ Descartes, *Meditasyonlar*, 25.

³⁵ Berkeley, *Üç Konuşma*, 96.

Berkeley felsefesinin tamamını teşkil ettiğini söyler.³⁶ Ayrıca Schopenhauer Berkeley'i, maddeyi açık açık, dobra dobra yadsıyan tek kişi olması nedeniyle över.³⁷ Bütün evren temelini zihinde bulunca; idelerin ardında veya ötesinde bir nesnel dünya yahut bir maddi dünya olduğunu varsaymaya gerek kalmaz. Nitekim Berkeley, çağdaş filozofların kendi ilkelerinden hareketle sürüklendikleri karanlık ve belirsiz maddi töz tanımıyla, Aristoteles ve takipçilerinde karşılaştığımız ve daima alay konusu edilen külüstür materia prima konsepti arasında şaşırtıcı bir benzerlik bulunduğunu ve böyle bir şeyi varsaymaya aslında hiç gerek olmadığını ifade eder.³⁸ Bu minvalde Berkeley, filozofların maddi tözü izah etmek için kullandıkları bilinmez, belirsiz, karanlık, gizli, gizemli gibi kelimelere dayalı tanımdan hareketle şöyle der:

Ben de eğer uygun görüyorsanız özdek [madde] sözcüğüne başkalarının hiç yüklediği anlamı yükleyebilir, böylece bu sözcükleri kendi biçeminizde birbirinin yerine kullanabilirsiniz derim. Bana bu tanımdan ancak bu sonuç çıkar gibi geliyor. Yukarıdaki tanımları oluşturan parçaları ister bütün içinde ister ayrı ayrı dikkatle inceleyelim, bunlarda hiç sözcüğünün zihnimde yaptığı etkiden, bu sözcükten edindiğim izlenimden farklı bir şey göremiyorum.³⁹

Madde pekâlâ hiç olarak nitelenebilir. Berkeley'e göre 'madde vardır' demek ile 'hiç vardır' demek sonuçta aynı kapıya çıkar. Zira madde ne algılar ne de algılanır; yani ne bir zihindir ne de bir idedir. Mamafih Berkeley, bir idenin (yahut ideye benzer herhangi bir şeyin), algılanmaksızın (onu algılamakta olan bir zihin olmaksızın) var olmasının mümkün olduğunu tasavvur edebilirsek, iddiasından derhal vazgeçeceğini; buna dair en küçük bir olasılığı bile maddenin varlığının delili sayacağını belirtir.⁴⁰ Ancak ona göre böyle bir şey asla mümkün değildir; dolayısıyla madde diye bir şeyin var olmadığı, var olamayacağı apaçıktır. Buna rağmen; kendisine her ne söylenirse söylesin, gene de duyularına inanmakta ısrar edeceğini; sunulacak olan delil ne denli makul olursa olsun, gene de duyularının kesinliğine güvenmekten vazgeçmeyeceğini söyleyecek bir kimse çıkarsa; Berkeley buna "bizim istediğimiz de bu" diye karşılık vereceğini belirtir. Zira Berkeley kendi varlığından ne kadar kuşku duyuyorsa; gördüğü, duyduğu, duyumsadığı her şeyin gerçekten var olduğundan da en fazla o kadar kuşku duyduğunu; ancak duyu tanıklığının, duyu yoluyla algılanmayan bir şeyin delili olarak nasıl sunulduğunu bir türlü anlamadığını söyler.⁴¹ Nitekim duyulur şeylerin gerçekliğini savunabilmek için duyulur olmayan bir şeye başvurulmasını absürd bulur. İnsanların bu hatada ısrar etmesi ise Berkeley'e göre, önyarguların ne kadar güçlü olabileceğinin garip ve üzücü bir örneğidir.⁴² Bu genel önyargının kimileri tarafından sağduyu olarak yorumlanması ise bir başka hata olacaktır. Zaten sağduyu denilen şey geçmişte birçok konuda yanlışmıştır; buna en bariz örnek de dünyanın düz değil yuvarlak olması konusunda sağduyunun yanlış olmasıdır. Aynı şekilde,

³⁶ Arthur Schopenhauer, *İdeal ve Gerçek*, çev. Ahmet Aydoğan (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 69, 101.

³⁷ Arthur Schopenhauer, *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*, çev. Levent Özşar (İstanbul: Biblos Kitabevi Yayınları, 2014), 26.

³⁸ Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, 42.

³⁹ Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, 83.

⁴⁰ Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, 48-49.

⁴¹ Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, 57-58.

⁴² Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, 80.

maddenin varlığı konusunda da sağduyu pekâlâ yanılıyor olabilir.⁴³ Peki neden böyle bir önyargı vardır? Çünkü maddenin varlığı kabul edilmediği takdirde şeylerin gerçekliğinin savunulamayacağına inanılmaktadır. Onu böyle istekle savunmanın ve ondan kolay kolay vazgeçememenin altında bu yatmaktadır. Gelgelelim, bir ağacın veya masanın üstünde duran bir eldivenin gerçek olduğundan emin olabilmek için neden "hiç görmediğim ya da göremeyeceğim, meçhul bir yerde, meçhul bir tarzda var olan, ya da belki de hiçbir yerde var olmayan meçhul bir şey"e başvurmam gereksin ki? Berkeley böyle bir görüşü veya düşünceyi anlaşılmasız bulduğunu ifade eder. Nitekim insanlar ne zaman maddi töz dedikleri şeyi anlaşılır bir şekilde tanımlamaya kalksalar idelere başvururlar, ona idelerden bağımsız bir anlam yüklemeyi başaramazlar.⁴⁴ Dolayısıyla Berkeley'e göre maddi tözün bizzat tanımında veya kavramında göze batan bir tutarsızlık ve çelişki bulunmaktadır. Ancak aynı şeyi tin kavramı için söylemek mümkün değildir.⁴⁵ Bu minvalde şöyle der:

Söylediklerimizden Tin'den ya da algılayan şeyden başka bir töz olmadığı sonucu çıkıyor. [...] İmdi, idesi olmakla algılamak aynı şey olduğuna göre bir idenin algılamayan bir şeyde var olması açık bir çelişmedir; [...] bu nedenle düşünmeyen bir töz ya da bu idelerin düşünmeyen bir dayanaklarının olamayacağı açıktır.⁴⁶

Belirtmek gerekir ki Berkeley varlığı algıya indirgemez. Berkeley için asıl varlık Tanrı'dır (ve ruhtur). Bunun varlığı ise algıya indirgenmez, yalnızca algıyla bir ve beraberdir. Fakat nesnelere dünyasını; yani uzamı, maddeyi ve zamanı algıya indirger. Bunların (ve kapsadıkları şeylerin) bir zihin dışında var olamayacakları Berkeley için apaçıktır. Berkeley'e göre biz her an her şeyi algılayamayacağımıza, algımız her an her şeyi kuşatamayacağına göre; şeyleri içinde taşıyan, onlara destek olan, her yerde hazır ve nazır (omnipresent) ve sonsuz bir Tin'in var olması gerekmektedir, bundan emin olabiliriz.⁴⁷ Sokaktan geçen bir adama, parmağımızla işaret edip bir ağaç göstersek, o ağacın onun zihninin dışında var olduğuna inandığını söyleyecektir. Berkeley'in de buna bir itirazı yoktur. O ağaç bizim zihnimiz dışında var olabilir, ancak bu takdirde Tanrı'nın sonsuz zihninde var olacaktır.⁴⁸ Nitekim nesnelere varlığı benim zihnimin varlığına bağlı değildir, onlar benim zihnimin dışında bir varlığa sahiptirler. Zira Berkeley zihin derken kastettiğinin özel olarak kendi zihni değil bütün zihinler olduğunu söyler.⁴⁹ Bütün zihinler dendiği zaman, bununla elbette ve her şeyden önce Tanrı'nın zihni kastedilir.

Demek oluyor ki, kendilerini algıladığımız zamanlar arasındaki sürelerde, onların içinde var oldukları başka bir zihin vardır: eşya, ben doğmadan önce var olduğu gibi, benim, farzettığım şekilde, yok oluşumdan sonra da yine var olacaktır. Ve, aynı şey bütün öbür yaratılmış bitimli (finite, sonlu) espriler [tinler] için de doğru olduğuna göre, bundan, zorunlu olarak, bütün şeyleri bilen ve kavrayan ve onları bizim doğa yasaları adını verdiğimiz birtakım kurallara

⁴³ Law, *Büyük Filozoflar*, 191.

⁴⁴ Berkeley, *Üç Konuşma*, 85-86.

⁴⁵ Berkeley, *Üç Konuşma*, 97-98.

⁴⁶ Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, 39.

⁴⁷ Berkeley, *Üç Konuşma*, 66.

⁴⁸ Berkeley, *Üç Konuşma*, 100-101.

⁴⁹ Berkeley, *Üç Konuşma*, 94-95.

göre düzenlediği tarzda gözlerimiz önüne seren her yerde hazır ve nazır, ezeli ve ebedi bir zihin'in var olduğu sonucu çıkar.⁵⁰

Berkeley'e göre eğer tözün her şeyi bilen Tanrı'nın zihni değil de bizim zihnimiz olduğu söylenirse; şeylerin yalnızca bizim tarafımızdan algılandıkları zaman varolup, diğer zamanlarda hiç varolmadıkları, yani şeylerin her an yok olup yeniden yaratıldıkları gibi bir sonuca varmamız gerekirdi.⁵¹ Berkeley, görmekte olduğum şeylerin, gözlerimi kapattığımda hala var olduklarını bilmemi sağlayan şeyin, onların başka bir zihinde, yani Tanrı'nın zihninde varolmaları (var olmaya devam etmeleri) olduğunu söyler; aksi takdirde şeyler kalıcı olamazlardı. Nitekim, Berkeley'e göre, buradan hareketle şeylerin dışsal olduklarını yahut zihin olmaksızın var olduklarını söylemek de yanlış olmaz.⁵² Bu bildirim de Berkeley'i solipsizm ile itham etmenin yanlışlığına işaret etmektedir. Dünya salt benim algımda olan bir şey değildir, dünya en nihayetinde bizzat Tanrı tarafından ayakta tutulur. Biz her an her şeyi algılamasak da Tanrı onları algılayacaktır. Bu da dünyanın kalıcılığını ve/veya sürekliliğini garanti eden şeydir.

Üzerine yazı yazdığım masanın var olduğunu, yani onu gördüğümü, duymadığımı söylüyorum; eğer çalışma odamın dışında olsaydım, yine var olduğunu söylerdim. Bu sözlerimle eğer çalışma odamda olsaydım masayı algılayabilirdim ya da şu anda başka bir zihin onu algılamaktadır demek istiyorum.⁵³

Berkeley'in sistemi tutarlıdır çünkü ona göre şeyler bizzat Tanrı tarafından sürekli ve kesintisiz olarak algılanmaktadır, yani şeyler başka hiç kimse tarafından algılanmıyor olsa bile Tanrı tarafından algılanıyor olacaklardır.⁵⁴ Dolayısıyla evreni bir bütün olarak ayakta tutan, onu koruyan, devamlılığını sağlayan Tanrı'dır. Nitekim Berkeley madde kavramını "aptal, düşünmeyen bir töz" diyerek yerer, böyle bir tözü yadsır, bunun yerine tözün "her şeyi yaratan ve esirgeyen Öncesiz-sonrasız Görünmez Zihin" olduğunu belirtir.⁵⁵ Son olarak, şunu da belirtebiliriz ki; Berkeley idealizmi (yahut immateryalizm) ile vahdet-i vücud öğretisi, temel savları itibarıyla, paralel hatta paydaş addedilebilirler. Vahdet-i vücud, bilindiği gibi, "La Mevcude İllallah" anlayışı çerçevesinde, yegâne (hakiki) varlığın Allah'ın varlığı olduğunu bildiren tasavvufi öğretiye verilen addır. Buna göre alemin hakiki bir varlığı yoktur, o adeta bir gölge varlıktır ve/veya onun varlığı hayalidir. Tüm bunlar Allah'ın El-Kayyum isminin (ve/veya kayyum sıfatının) ikrarı gereğidir. Şimdi vahdet-i vücud (çeşitli çevrelerce) panteizm ile ilintilendirilmektedir. Halbuki Tanrı-alem ilişkisi mevzubahis oldukta, vahdet-i vücud'un panteizmle değil immateryalizm ile ilintilendirilmesi çok daha doğru ve yerinde olacaktır. Zira her iki öğreti de alemin (ve içindekilerin) madde ile kaim olmadığını, doğrudan doğruya Tanrı'nın varlığıyla kaim olduğunu serdetmekte; bu minvalde biri alemin 'ide'ye indirgerken, diğeri 'hayal'e indirgemektedir. 'İde' ile 'hayal'in ortak noktası ise, her ikisinin de zihinle kaim olmasıdır.

⁵⁰ Berkeley, *Üç Konuşma*, 94-95.

⁵¹ Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, 39, 63.

⁵² Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, 89-90.

⁵³ Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, 36-37.

⁵⁴ Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, 90-91.

⁵⁵ Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, 91-92.

Sonuç

Berkeley'de "Eşyanın tabiatı nedir?" sorusunun cevabı "ide"dir. Algı perdesi sorunu, bizim maddenin varlığına dair bir bilgimiz değil yalnızca bir inancımız olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu bakımdan ne uzam-zamanın, ne de nesnel herhangi bir şeyin maddi bir tabiata sahip olduğunu bildiğimizi söylememiz mümkün değildir. Bizim bildiğimiz yegâne şey zihin ve idelerdir. Nitekim tinsel olanın bilgisine sahipken maddi olanın bilgisine sahip olmamızdan hareketle; maddenin var olduğunu varsaymaya ihtiyaç duymadan evreni yalnızca tinsel olan üzerinden kurmak pekâlâ mümkündür. Bu da bilgi penceresinden konuşulduktaki, maddenin hem temelsiz (yahut uyduruk), hem de gereksiz bir şey olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla eşyanın tabiatı tamamen "tinsel"dir, Tanrı madde diye bir şey yaratmaya ihtiyaç duymadan evreni doğrudan doğruya yaratabilir ve doğrudan doğruya ayakta tutabilir. Çünkü eşya dediğimiz şey aslında "ide"dir. İde ise algılanmakla var olduğuna, yani ancak zihinle kaim olduğuna göre; bu bakımdan "hayal" ile aynı özneliliğe sahiptir ki bu da vahdet-i vücud'un temel ilkelerinden biri olan "alem hayaldir" ile paralellik arz eder. Eşya ruh ile, en nihayetinde de Tanrı'nın zihni ile kaim olduğundan; eşya madde dolayımında değil, doğrudan doğruya Tanrı'nın zihni ile kaimdir. Ruh, en nihayetinde, Tanrı'nın ayakta tuttuğu ideleri algılamaktadır. Bu da vahdet-i vücud'daki "alem hayal içinde hayaldir" ilkesi ile paralellik arz etmektedir.

Kaynakça | References

- Berkeley, George. *Hylas İle Philonous Arasında Üç Konuşma*. çev. K. Sahir Sel. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1984.
- Berkeley, George. *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*. çev. Halil Turan. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.
- Cevizci, Ahmet. *Bilgi Felsefesi*. Ankara: Say Yayınları, 2010.
- Descartes, René. *İlk Felsefe Hakkında Meditasyonlar*. çev. İsmet Birkan. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2007.
- Descartes, René. *Felsefenin İlkeleri*. çev. Mesut Akın. İstanbul: Say Yayınları, 2007.
- Descartes, René. *Metot Üzerine Konuşma*. çev. K. Sahir Sel. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2010.
- Dupré, Ben. *Gerçekten Bilmeniz Gereken 50 Felsefe Fikri*. çev. Elif Göktepe. İstanbul: Domingo Yayınevi, 2014.
- Hayden, Gary. *Büyük Filozofların Tuhaf Fikirleri*. çev. Nail Bezel. İstanbul: Omega Yayınları, 2013.
- Husserl, Edmund. *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*. çev. Harun Tepe. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2010.
- Law, Stephen. *Büyük Filozoflar*. çev. Feza Çakır. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2014.
- Locke, John. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. çev. Vehbi Hacıkadıroğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004.
- Schopenhauer, Arthur. *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*. çev. Levent Özşar. İstanbul: Biblos Kitabevi Yayınları, 2014.
- Schopenhauer, Arthur. *İdeal ve Gerçek*. çev. Ahmet Aydoğan. İstanbul: Say Yayınları, 2015.